

- Dilaver Demirağ, *Anarşizm: Unutulmuş olanı hatırlamak*, İstanbul: Okur Kitaplığı, 2012, 408 s.

Değerlendiren: Abdullah Said Can*

Herhangi bir mesele hakkında düşünmeye, konuşmaya başladığımız andan itibaren söz dönüp dolaşıp *'devlet'*e geliyorsa size bir iyi, bir de kötü haberimiz olduğunu belirtmek durumundayız. İyi haber; söz konusu eylemin başından sonuna kadar *'siyaset'* ile -ki bu kavram bir bilim, bir eylem, bir düşünme biçimi, bir toplum modeli olabilir- çok yakından alakadar olduğudur. Kötü haber ise ne yaparsak, nasıl bir metot üretirsek üretelim *'devlet'* dediğimiz şeyden kurtulamayacağımızın bize büyük bir kararlılık ve ısrarla söylenmesinin müessesem hâlidir. Böyle bir izahat yapma gereğini şu açıdan gerekli gördük; bu yazıda değerlendirmesini yapmaya gayret gösterdiğimiz, kapağında büyük harflerle ve iri puntolarla *'ANARŞİZM'* yazılı olan kitap hakkındaki ekseri izlenimlerimiz sanki yukarıdaki kötü haberden pek de haberdar olunmadığını gösterir nitelikte. Öte yandan temsilcilerinin büyük çoğunluğunun devletin bizatihi kendisine karşı olmasına ve devletsiz bir toplum önermesine rağmen yine tartıştığımız esas konu devlettir.

Ele almaya çalıştığımız bağlamdan yola çıkılarak çalışılan tek alan elbette siyaset değil. Bugün sosyal bilimlerin hemen hemen bütün alanlarında bir şekilde devleti çalışmak mümkün. Öte yandan şayet konumuz siyaset ise kaçınılmaz olarak devlet ile olan alakamız diğerlerinden daha fazla oluyor. Bir yanılgıya düşmemek adına ve yaptığımız bu kısa girişin ardından kitaba geçebilmek için şu önemli noktayı vurgulamakta fayda olabilir. Esas itibarıyla hem Dilaver Demirağ'ın hem de benzeri meseleler üzerine çalışan diğer isimlerin tam olarak yaptığı şey *'Devlet nedir?'* sorusuna cevap aramak değil. İncelenen benzeri çalışmaların birçoğunda bu soru kendisine oldukça geniş alanlar bulsa da tam olarak aradığımız cevabın sorusu şu: "Toplumsal hayat hangi koşullar, yöntemler, düşünce akımları üzerinde şekillenir?" Bu soruya verilen cevap tam olarak bizi ulaştığımız noktaya götürecektir ki şu an ele aldığımız kitabın yazarının vardığı sonuç anarşidir.

Kitabı ilginç kılan bir diğer husus, akademik ve entelektüel bir katkı olmasının yanı sıra yazarının kendi tecrübelerinin tortusunu da bünyesinde barındırıyor olmasıdır. "Sol düşünce ile tanıştığımda 16 yaşındaydım." diyen Demirağ, uzun ve oldukça dinamik hayat tecrübeleri ile birlikte bugün geldiği noktayı eserin ön sözünde okuyucuya yansıtmaya çalışmıştır. İsmet Özel'in de ifade ettiği gibi "Hangi saikler ile solcu olduysam o saiklerle de İslam'ı sahiplenmiş durumdayım," diyen Demirağ, daha kitabın başında zihnimizde sarsıntılar oluşturuyor. Devam eden satırlarda ise birçok soru işareti ile Müslüman ve anarşist insan tipolojisini işlemeye koyuluyor.

Ulus-Devlet Üzerine Ne Zaman Konuşılmaya Başlanır?

Söz konusu literatüre derinlemesine dalındığında devletin ne zaman ortaya çıktığına yönelik elimizde ziyadesiyle açıklama mevcut. Yazar bizi sıkıcı ders kitapları havasından kurtarmak için bu tür açıklamalarla vakit kaybetmiyor. Demirağ bir anlamda meselenin direk ortasına dalarak yukarıdaki sorunun bağlamını güncelden hareketle tartışmaya başlıyor ve

* Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.
DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.4.8.D0088

kanaatimizce çok doğru bir tavırla, *'modern devlet ile demokrasi'* özelinde meseleye giriş yapıyor (s. 21). Görüldüğü üzere insan ve onun çevresinde gelişen toplumsal yapıyı incelerken çerçevemizi siyaset ile daralttığımız takdirde meselenin düğümlendiği nokta kaçınılmaz olarak devlet oluyor. Anarşizm ise muadili olan diğer düşünce akımlarından becerebildiği ölçüde farklı olmaya çalışarak bu düğümün anarşi ile çözülebileceğini iddia ediyor.

Anarşizmi diğer akımlardan ayıran şeyin 'insanın kendi potansiyelini hiçbir dış etken tarafından kısıtlanmaksızın gerçekleştirmesi olarak özgürlük düşüncesi' olduğunu belirten Demirağ, üzerine en çok kafa yorulan hadisenin bizatihi kendisi olarak modern ulus-devletin inşa sürecine değiniyor (s. 22). Yukarıda izah etmeye çalıştığımız temel soru bahsi bu açıdan önemli çünkü yazarın da yapmaya çalıştığı üzere insanlık tarihinde devletin konumuna bakıldığında toplum üzerindeki vazife ve rollerde önemli değişimlerin söz konusu olduğunu görüyoruz ki bu değişimler bugün ulus-devlet yapılanmasının temel kurum ve organlarını olgunlaştıran süreçler olarak karşımıza çıkıyor. Bugün ise bu kurumların tek bir amacı var: yeni bir toplum inşa etmek (s. 23).

İktidar ve Anarşi

Meselemizin omurgasını oluşturan nokta tam da bu amacın nasıl, hangi araçlarla, niçin gerçekleşeceğine dair sorgulama ile belirlenmektedir. Toplumun inşasını kendisine amaç eden devlet için anarşizm dışındaki bütün yöntemler devletin toplumu medenileştirme, çağdaştırma vazifesini kabul etmiş fakat felsefi yaklaşımlar ve pratik uygulamalar konusunda ayrışmalar söz konusu olmuştur. Burada anarşizm üzerine istisna koymamız Demirağ'ın anarşizme getirmiş olduğu özgürlük tanımından ileri gelmektedir. Bu noktada aynı negatif özgürlük ifadesini çeşitli liberal yaklaşımların da savunduğu akıllara gelebilir. Fakat özgürlük tartışmalarında devletin konumu hakkında oldukça ince, ince olduğu kadar da önemli bir çizgi bulunmaktadır ki anarşizm ve liberalizmi birbirinden ayıran en önemli husus budur.

Anarşizm dışındaki bütün siyasal akımlar devletin varlığını kabul edip ve hatta onu bir çeşit gereklilik olarak görürken anarşizm bizatihi devletin kendisine karşıdır. Bu anlamıyla ana akım güçlü ekollerden daha küçük çaplı olanlarına kadar anarşizm haricindeki bütün yaklaşımlar ve ideolojiler devletçidir, devletçi olmayan tek ideoloji anarşizmdir. Diğerlerinin arasındaki farklılık devlete yükledikleri anlamda ortaya çıkmaktadır, kimi güçlü bir devlet öne sürerken -faşizm gibi- kimisi de minimal bir devletten bahseder, örneğin liberalizm. Örneğini verdiğimiz bu iki uç modelin bu açıdan bakıldığında birbirinden pek de farkı olmadığı görülecektir. Bu yaklaşımı destekleyen argüman birinin zora dayalı yöntemler kullanırken diğerinin rızaya dayalı yöntemler kullanıyor olmasından ileri gelmektedir ki George Orwell 1984'te tam da bu ayrımı ele almaktadır. Orwell'in 1984'ü modern ulus devletin bugün geldiği noktada ideolojik farklılaşmadan uzaklaşarak daha yapısal bir boyut kazandığını ve tam da Demirağ'ın dikkat çekmeye çalıştığı şekli ile gittikçe sınırsızlaşan tahakkümcü yapısını ortaya koymaktadır. Büyük biraderin bizi izlediği devlet artık bünyesinde liberal, totaliter, faşizan ve muhafazakâr nüveler barındırabilecektir.

Dilaver Demirağ'ın kendisinin de belirttiği üzere çalışmada sıkça kullanılan ve yukarıda ayrımı tam olarak netleştirecek bir kavram bu noktada imdadımıza yetişmektedir: Tahakküm. Tahakküm, insanların iradesine ipotek koyan, hiyerarşik olarak elde ettiği yetki ile hükmeden ve boyun eğdirme üzerine inşa edilmiş iktidar biçimini ifade eder. Bu tahakküme karşı-

lık olarak doğan anarşizm yazarın ifadesiyle tahakkümün yani modern devletin çocuğudur (s. 27). Bu anlamıyla şüphesiz ki yine onun içinden konuşur, kendisini ona göre inşa eder. Ne yaparsak yapalım devlet dışında düşünemiyor oluşumuz, Demirağ'ın bu güçlü tespiti ile önem kazanmaktadır. Öyle ki devletçi olmayan tek ideoloji ve bir siyasal düşünce ekolü olarak anarşizmin dahi en çok alakadar olduğu konu bizatihi devletin ta kendisidir.

Modernleştirici Bir Aktör Olarak Devlet

Modernleşme furyalarında geldiğimiz nokta dikkate alındığı takdirde neoliberal devlet anlayışının rızaya dayalı tahakküm kuruyor olduğuna ilişkin tartışmalar, egemenliğin değişimi dikkate alınmadan anlaşılabilir. Buna karşın yazarın dikkat çektiği üzere bu değişim küreselleşme faktörü ile önem kazanmakta, egemenliğin sınırları bu faktör ile müphemleşmektedir (s. 151). Bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin gelişimi küresel siyaset açısından çok önemli tartışmaları gündeme getirmiş olsa da devlet-toplum-birey bağlamında devletin bir iç (domestic) politik aktör olarak bugünkü konumu son derece ilginç bir noktada durur. Ulus-devlete layık topumu ve bireyi oluşturma/inşa etme çabaları önemini korumaya çalışsa da bugün devletin kendi vatandaşı üzerindeki imkânını sekteye uğrattıkça küreselleşme ve ulus-üstüçülük gittikçe hız kazanmaktadır.

Kısaca resmin bütününe bakıldığında belli bir toprak üzerinde tek hüküm sahibi olarak klasik dönemlerdeki egemen devletin, toplumu ve bireyi inşa süreci bugün tek tek devletlerin elinden alınmış ve küreselleşmeyi bir imkân hâline getiren ve süreci diğerlerine kıyasla kendi menfaatine daha çok dönüştürebilen süper güçlerin eline geçmiştir. Yani artık toplumu ve bireyi modernleştiren tek bir egemen devlet anlayışından bahsedilmesi zorlaşmakta, bir dünya devletine doğru gelişen süreçte bu vazifeyi diğerlerine kıyasla daha güçlü olan devletler üstlenmektedir. Yazar Batı, özellikle de Amerika merkezli kapitalist siyaset anlayışının büyük bir hızla dünyaya yayıldığına dikkat çekerek artık bütün dünyada tek bir çeşit birey tipinin kabul edildiğini belirtmektedir. Demirağ burada Bauman'dan faydalanır ve tüketme yeterliliğine muktedir olmayan bireyin kabul edilmeyen, çağ gerisi birey olduğunu belirtir (s. 153).

Elbette egemenlik anlayışının bu denli yapı bozuma uğradığı dikkate alındığında ve neoliberal devlet modelinin anarşist düşünce ile en çok yaklaştığı nokta olarak özgürlük tartışmalarında sivil topluma ilişkin argümanlar gündeme gelmektedir. Fakat yukarıda çizdiğimiz resimde modernleştirici bir güç olarak neoliberal devletin toplumu kendi başına bırakmadığı açıkça anlaşılabilir ve toplumu sivilleştiren devlet modeli ortaya çıkmaktadır (s. 137). Elbette bu anarşistler için son derece problemlidir. Devleti birey ve toplum üzerindeki tahakküm aracı olarak gören anarşistler toplumun sivilleşmesi için devletin gerekliliğine son derece sorunlu bir durum olarak bakarlar.

Bu duruma örnek olarak sivil toplumun önemine dikkat çeken liberal yaklaşımların en güçlü kozu devletin minimal olması savı iken bugün yönelimin aksine ilerlediğini görüyoruz. Bir yandan sivil toplum kuruluşları üzerinden methiyeler düzülürken fakat ihtiyaç duyulduğunda *'Millî İrade Destek Bildirisi'* diye bir şey ortaya atılmakta ve STK'ların taraf olma ve olmama durumları ifşa edilmektedir. Elbette tırnak içindeki örnekte destek beyanatı için bir zor uygulanmamaktadır. Fakat bunun bir teşhir yoluyla kamuoyuna sunulmasının ardından ilgili kuruluşların aksi tavrında nelerle karşılaşabilecekleri gün gibi ortadadır.

Demirağ ilerleyen sayfalarda söz konusu tartışmaları bir başka zemine taşıyarak biyo-siyasal mühendisliğin totaliter egemenlik ile pekiştirildiğini vurgular ve bunu tek bir neden ile açıklar: Güç arzusu. Bu da elbette neoliberal paradigmaya ilişkin eleştirilere yeni bir boyut kazandırmakta ve devleti nefsin bir tezahürü olarak görmektedir (s. 197). Elmanın kendi kurdunu içinde taşıması gibi liberalizm de faşizmi bünyesinde barındırır örneği meseleye bu nazar ile bakıldığında oldukça ilgi çekicidir.

İslam Geleneğinde Anarşi Mümkün mü?

İslamiyet'in ilk yılları ve Hz. Muhammed'in hayatı ile karşı karşıya olduğumuzda şüphesiz ki üzerine konuşulması en zor olan konuya gelmiş bulunuyoruz. Bu dönemi ana akım üzerinden okumaya kalktığımızda basitçe bir medeni olan-olmayan üzerinden yapılan ayırım ile Medine şehri referans gösterilmekte, ideal devlet tasavvurları bu referanslar ile oluşturulmaktadır. Yazar bu akıma benzer bir tutum sergileyerek bedevi-kentli ayırımı yapar ve İslamiyet'in tam anlamıyla bir kentli dini olduğunu, bedevilerin çöl hayatındaki bireyci yaşantısı ile dönemin aristokratik yaşamının İslam'ın vurguladığı kent yaşantısına uygun olmadığını belirtir (s. 70). Buradan hareketle ne tam anlamıyla aristokratik ne de bireyci bir toplum/kent anlayışının kabul edildiğini belirterek esas olanın karşılıklı dayanışmacı, mutualist toplum anlayışı olduğu açıklanır (s. 71).

Söz konusu tartışmalara ilişkin savunan ve eleştiren yaklaşımlar bugün hâlâ tartışılırken yazarın temel meselesinin bir medeniyet tartışması olmadığını görüyoruz. Demirağ'ın kendi ifadesiyle: "Çünkü bizim izlerini aradığımız şey devlet ya da medeniyet değil, insanların özgür yaşama isteği, dayanışmacılık ve komünalizm." (s. 74). Bu çaba en basit ifadesiyle İslam inanç sisteminin merkezinde bulunan iki ilke üzerine inşa edilmiştir: Allah'tan başka bir ilahın varlığını kabul etmemek ilkesine dayanan "tevhit" ve zenginliğin dengeli dağılımına yol açan, eşitsizlikleri, sömürüyü engelleyen, mülkiyete Roma'da olduğu gibi sınırsız tasarruf hakkı olarak bakmayan "adalet" (s. 75). Öte yandan yazarın İslam geleneği içerisinde anarşi üzerine bir arayışa girmiş olması son derece muteber bir çabadır ki bunun örneklerini maalesef fazla göremiyoruz. Bu çabanın bu zamana kadar fazlasıyla yapılmış olan medeniyet tartışmalarının gölgesinde kalmaması, ayakları daha çok yere basan, işe yarar argümanlar ile tartışılması kanaatimizce daha doğru bir tavidir.

Dilaver Demirağ'ın oldukça güçlü bu ilkesel duruşu, anarşinin bugün İslam topraklarında Müslümanların unuttuğu çok önemli bir düsturun tekrar hatırlatılmasına olanak sağlamaktadır. Bu duruşun bizler açısından iki muteber örneğini vurgulayacak olursak Hz. Ömer bir halife olarak yanlış karar aldığı anda onu kılıçlarıyla düzelterek bir ashap ve Fatih Sultan Mehmet mimarı için adaletsiz karar aldığı anda onu Üsküdar'daki mahkemede yargılama cüretini gösterebilen bir kadı dikkate alınabilir.

Şu durum su götürmez bir gerçektir ki İslam dünyasında bugün Batı geleneğinde gördüğümüz gibi sınırsız devletsizliği savunan bir görüş ortaya çıkmamıştır. Hikmet-i hükümet şiarı ile yoğrulmuş topraklar üzerinde böyle bir isyan ateşi ve başkaldırı şüphesiz ki Müslümanlar arasında en çok korkulan fitne durumuna sebebiyet verecektir. Fakat durumun böyle olması sınırsız bir ulu'l-emir'e itaat anlayışını desteklemez. Kur'an-ı Kerim'de Bakara Suresi 30. ayet-i kerimde belirtildiği üzere Cenab-ı Hak yeryüzünde kendisinin emirlerini yerine getirecek

bir halife/memur yaratmıştır. Bu vazife tek bir kula bahşedilmemiş ve diğer Müslümanların da ona sınırsızca tabi olmak zorunluluğu belirtilmemiştir. Aksine otoritenin tek merkezde toplandığı bir konumdan ziyade her Müslüman'ın o vazifeden eşit oranda mesul olduğu ve idarecilerin aldıkları kararlardan onların da hesaba çekileceği anlayışı vazedilmektedir.

Sonuç Yerine

Anarşist geleneğe derinlemesine bakıldığında tartışmanın derinliği, ekol içerisindeki çeşitli ihtilaflar ayrı bir noktada duruyor olsa da Demirağ'ın esasında vurguladığı nokta devletin kendisini anlamaya ve kritik etmeye yönelik bir çabadır. Bunun kaynakları İslam geleneği içerisinde aramak, müslüman algısındaki devlet anlayışının ve İslam geleneği içerisindeki örneklerinin farklı bir ekol içerisinden okumaya çalışmak şüphesiz ki üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bu açıdan bakıldığında; 'anarşist bakış bir müslüman için devlete yönelik ne söyler?' sorusu tayin edici rolü üstlenmektedir.

Buraya kadar izah etmeye çalıştığımız ifadelerde devletin klasik-modern dönem ayrımı, ulus-devletin farklılaşan yapısını ve topluma yönelik amacını izah etmeye çalıştık. Ardından karşımızda öylece durduğu haliyle neoliberal devlet anlayışına getirilen eleştiriler içerisinde acizane önemli gördüklerimizi aktarmaya gayret gösterdik. Son olarak yazarın eşine çok fazla rastlanılamamış olmakla birlikte oldukça ilgi çekici İslam ve anarşizm ilişkisini değerlendirdik. İncelemeye çalıştığımız eser postyapısalcı yaklaşımlar ve biyo-siyaset incelemeleri ile derinlemesine tartışmaları da bünyesinde barındırıyor da biz hâlihazırda sınırlarımızı fazlasıyla aştığımızdan dolayı bu konulara yeterli ölçüde değinemedik. Öte yandan yazarın çizmiş olduğu bağlamın fazla dışına taşmamaya gayret göstererek çalışmanın neyi amaçladığını ve bundan sonra hangi düşünsel gelişmelere olanak sağladığını belirtmeye çalıştık. Anarşizm geleneği üzerine köklü çalışmalar bulunuyor olsa da, 'İslam ve Anarşi İrmağı' oldukça yeni bir tartışma olup literatürün yeni çalışmalara fazlasıyla ihtiyaç duyduğunu belirtmek gerekir.

Dilaver Demirağ'ın açmış olduğu bu yolun yeni katkılarla devam ettirilmesi ümidi ile.